

## ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Шульги Володимира Петровича «Становлення і розвиток племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР в 30-х – першій половині 80-х років ХХ ст. в інтелектуальному просторі професора М. А. Кравченка», представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки**

**Актуальність теми дисертаційного дослідження, її зв'язок з науковими програмами.** Становлення і розвиток племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР в 30-і –80-і рр. ХХ ст. включає широке коло питань, пов'язаних з виведенням спеціалізованих м'ясних порід, селекційною роботою в молочному скотарстві, лінійним розведенням та генеалогічним аналізом сільськогосподарських тварин, породотворенням, племінним добором і відбором та ін. Сьогодні в умовах збереження та раціонального використання племінних ресурсів, становлення спеціалізованого м'ясного скотарства слід звернутися до селекційної науки, на базі якої формувалися теоретичні та методичні засади теорії породотворення у тваринництві. Водночас вивчаючи минуле, аналізуючи сучасне, можна передбачити майбутнє її розвитку – зростання виробництва тваринництва та поліпшення її якості відповідно до вимог міжнародних і європейських стандартів.

Науковий супровід племінної справи в тваринництві на терені України в 30-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. сприяв поліпшенню племінних і продуктивних якостей сільськогосподарських тварин, що передбачало перспективи подальшої стратегії розбудови галузі тваринництва шляхом збереження та удосконалення генетичних, біотехнологічних і технологічних засад селекції. Вагомий внесок в розвиток племінної справи зробили українські вчені. Фундатором теоретико-методологічних та науково-організаційних основ племінної справи сільськогосподарських тварин в м'ясному скотарстві України є доктор сільськогосподарських наук, професор Микола Антонович Кравченко (1909-1986). Саме тому цілком закономірним є звернення здобувача до вагової наукової спадщини вченого та розкриття її практичного значення на сучасному етапі розвитку тваринництва України.

З огляду на зазначене, дослідження В. П. Шульги вирізняється актуальністю, адже племінна справа і, зокрема раціональне використання тваринництва, спрямована на продовольчу безпеку та стабільність народногосподарського комплексу України.

Можна цілком погодитися з думкою дисертанта про пріоритетне значення таких основних положень племінної справи, розроблених професором М. А. Кравченко, як лінійне розведення молодняку, системна теорія породи, методичні основи управління генеалогією породи, селекція на довічну продуктивність, впровадження основ перспективного планування тваринництва тощо.

Актуальність обраної здобувачем теми дисертаційного дослідження свідчить про її не лише теоретичне, але й практичне значення, яке з одного

боку, сприятиме висвітленню теоретико-методологічних та науково-організаційних засад племінної справи, ефективних селекційних стратегій в Україні досліджуваного періоду, а з іншого – реконструкції творчого шляху видатного дослідника та організатора аграрної науки, його інтелектуального внеску в наукове забезпечення галузі тваринництва.

Отже, обравши для дослідження актуальну тему, дисертант приділив велику увагу становленню і розвитку племінної справи в УСРР/УРСР в 30-х - першій половині 80-х рр. ХХ ст. в контексті внеску професора М. А. Кравченка та його наукової школи в розвиток селекції в галузі тваринництва.

Дисертаційне дослідження В. П. Шульги виконано відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою наукових тем «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в становленню і розвитку системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U0002103).

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність.** Дисертаційна робота «Становлення і розвиток племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР в 30-х – першій половині 80-х років ХХ ст. в інтелектуальному просторі професора М. А. Кравченка», виконана В. П. Шульгою, є самостійним, ґрунтовним науковим дослідженням, в якому проведено цілісний історико-науковий аналіз теоретичних, методологічних та науково-організаційних засад племінної справи в Україні 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. в контексті висвітлення наукового середовища професора М. А. Кравченка, оцінці його теоретичного і практичного внеску в наукове забезпечення племінної справи у галузі тваринництва. У роботі розкриваються внутрішні закономірності та тенденції розвитку племінної справи та селекції сільськогосподарських тварин на тлі надбань світової галузевої наукової думки.

Базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, зазначене дисертаційне дослідження дає змогу доповнити прогалини в історії розвитку сільськогосподарської науки, сприяє об'єктивному переосмисленню та узагальненню досвіду в галузі історії науки, допомагає правдиво висвітлити маловідомі сторінки історії вітчизняної племінної справи та селекційної науки в Україні.

Обґрунтованість та достовірність сформульованих у дисертаційній праці основних узагальнень, положень не викликає сумнівів і заперечень. Вони переконливо підтверджуються застосуванням різноманітних методів дослідження, численними фактами, статистичними даними, їх зіставленням та ретельним аналізом, низкою посилань на джерела нормативного характеру, довідково-інформативні матеріали, періодичні видання тощо. Для реалізації поставлених завдань у роботі використовувалися різні методи історичного дослідження, що відповідають принципам історизму, об'єктивності пізнання,

цілісності і всебічності, системності й комплексності, сучасному методологічному плюралізму в історичній науці.

Автор дисертаційної роботи спирається на низку наукових праць дослідників, у яких висвітлюються теоретико-методологічні та науково-організаційні засади племінної справи в тваринництві. Проаналізовані джерела і література дозволили виявити основні тенденції і закономірності розвитку племінної справи в галузі тваринництва, розкрити пріоритетні напрями наукового пошуку, встановити визначальну роль теоретико-методологічних чинників у розведенні сільськогосподарських тварин.

Вивчення та аналіз стану наукової проблеми дав можливість дисертанту прийти до висновку, що до цього часу належним чином не осмислені наукові здобутки багатьох українських учених, не окреслені шляхи їхнього використання на сучасному етапі розвитку тваринництва.

Теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та належним чином обґрунтованими. Для цього автором проаналізовано низку архівних документів, наукових праць, періодичних видань, що дали змогу автору дисертації всебічно проаналізувати досліджувану проблему, а також дозволили уточнити та доповнити деякі твердження, переконатися в повноті і достовірності походження інформації.

Основні наукові положення, які одержані автором за результатами досліджень, відображені в висновках.

**Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях.** На наш погляд, наукова новизна дисертаційного дослідження є цілком обґрунтованою. Дисертантом вперше розглядаються теоретико-методологічні та науково-організаційні основи становлення й розвитку племінної справи на теренах України досліджуваного періоду. Визначальну роль у продукуванні наукового знання дослідник приділив внеску професора М. А. Кравченка та його наукової школи в розвиток теорії та методології племінної справи в тваринництві. Виділено періоди наукової, педагогічної та організаційної діяльності професора М.А. Кравченка, формування його інтелектуального простору, вплив на дослідницькі практики в племінному тваринництві 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст.

На основі опрацювання та аналізу історіографічних праць, маловідомих і невідомих джерелознавчих документів автором сформульовано наукові положення щодо тенденцій і закономірностей розвитку наукових концепцій племінної справи на терені України 30-х рр. ХХ – першої половини 80-х рр. ХХ ст. У дослідженні вперше розкрито наукове середовище професора М. А. Кравченка в галузі племінної справи сільськогосподарських тварин; проаналізовано його діяльність як організатора вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи в цілому та окремих науково-дослідних і науково-виробничих структур у галузі тваринництва, зокрема його роль у формуванні племінної бази тваринництва та становленні племінної служби в Україні.

Як елемент наукової новизни слід відмітити систематизацію наукової спадщини М. А. Кравченка та виокремлення таких його пріоритетних напрямів з питань племінної справи як виведення спеціалізованих м'ясних порід,

селекційна племінна робота в молочному скотарстві, лінійне розведення та генеалогічний аналіз сільськогосподарських тварин, теорія породи і породотворення теорія племінного добору і відбору та ін. Автором обґрунтовано пріоритетність і практичну значимість його фундаментальних і прикладних досліджень як основи формування сучасної племінної справи в тваринництві України, запровадження системи управління її якістю. Розкрито значимість його наукових розвідок у розв'язанні глобальної проблеми сучасності – збереження біорізноманіття та раціонального використання племінних ресурсів. Конкретизовано внесок очолюваних ним колективів у становленні сучасної теорії і методології породотворення, виведенні конкурентоспроможних порід і типів сільськогосподарських тварин.

У дисертаційній роботі розглядаються окремі публікації, які практично не підлягали історіографічному аналізу, а також введені до наукового обігу 42 невідомих архівних документи та інших джерелознавчих документів, які опрацьовувалися недостатньо і дозволили по-новому запропонувати розв'язання проблеми теоретико-методологічних та науково-організаційних основ розведення сільськогосподарських тварин в Україні.

Основні результати дисертації знайшли відображення у 40 наукових публікаціях, серед яких 1 монографія, 2 брошури, 25 наукових статей у фахових виданнях, визначених Міністерством освіти і науки України, із них 5 у зарубіжних наукових виданнях, 12 публікацій у збірниках матеріалів наукових і науково-практичних конференцій.

**Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність.** Подана до захисту дисертація має чітку структуру, що підпорядкована виконанню мети та основних завдань дослідження. Рукопис складається зі вступу, шести розділів, що в свою чергу поділяються на підрозділи, висновків, списку використаних джерел (720 найменувань) та 27 додатків. Повний обсяг дисертації становить 540 сторінок, основний текст роботи викладений на 408 сторінках.

Звертає на себе увагу теоретичне і практичне значення одержаних результатів, яке полягає в тому, що теоретичні узагальнення, оцінки, висновки дослідження можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії сільськогосподарської дослідної справи та аграрної освіти, історіографічних праць, біографічних словників і енциклопедій, біобібліографічних покажчиків, термінологічних довідників; опрацюванні окремих стратегічних питань подальшого розвитку вітчизняного тваринництва.

Пізнавальний потенціал наведених матеріалів може бути використаний науковцями при подальшій розробці окресленої теми. Узагальнені матеріали дослідження можуть бути використані в навчальному процесі при викладанні курсів історії сільськогосподарської науки, історії науки і техніки, історії сільського господарства, історії України, а також при написанні галузевих навчальних посібників і підручників.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих

результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структуру роботи.

У першому розділі дисертаційного дослідження «Історіографія проблеми, джерельна база та методологічні засади дослідження» автор аналізує стан наукової розробки проблеми, проводить історіографічний огляд виявленим публікаціям, характеристику джерельної та методологічної бази наукового дослідження.

Історіографічний огляд і аналіз літератури із зазначеної проблеми показав відсутність в науковому просторі узагальнюючих праць, які б забезпечували цілісний науково-історичний аналіз становлення й розвитку теоретико-методологічних та науково-організаційних засад племінної справи на теренах України 30-х рр. ХХ – першої половини 80-х рр. ХХ ст. через призму внеску професора М. А. Кравченка в наукове забезпечення галузі тваринництва. Особливо недостатньо досліджено інтелектуальний простір вченого, що зумовило актуальність даного дослідження та висунення означених завдань на першочерговий план.

Ретельне опрацювання наукового доробку вітчизняних істориків аграрної науки дало можливість дисертанту простежити основні етапи накопичення знань теоретичних і методологічних основ та науково-організаційних засад племінної справи сільськогосподарських тварин. У зв'язку з цим було виділено два історіографічні періоди досліджуваної проблеми: перший – праці дослідників радянської доби, другий – праці, опубліковані в роки незалежності України.

Представлена історіографія радянської доби є досить багатовекторною як за сутністю та проблематикою представлених узагальнень, так і рівнем опрацювання проблем, що піднімалися дослідниками. У працях дослідників радянської доби відтворено окремі етапи становлення племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР, розвитку молочного і м'ясного скотарства, охарактеризовано внесок деяких учених у розроблення питань теорії і методології племінної справи у тваринництві. Водночас у радянській історіографії не висвітлено питання становлення і діяльності галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, пов'язаних з іменем професора М. А. Кравченка, не представлено фундаментальних наукових праць з розвитку таких теоретичних і методологічних складників племінної справи, як вчення про породу і породотворення, методи і системи розведення, оцінка племінної цінності тварин.

Як свідчить проведений дисертантом аналіз історіографічних праць радянської доби, лише наприкінці 40-х рр. ХХ ст. з'являється перша згадка про професора М. А. Кравченка як талановитого вченого і педагога Інституту фізіології тварин Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Водночас у підрозділі 2.1 «Чинники формування наукового світогляду» зазначається, що науково-педагогічна діяльність вченого розпочалася з 1934 р. в Башкирському сільськогосподарському інституті (БСГІ), де він читав «Свинарство» на зоотехнічному та «Основи тваринництва» на агрономічному факультетах, опублікував свої перші наукові праці, присвячені питанням породного районування та розроблення основ селекційно-племінної роботи з породами великої рогатої худоби. У 1936 р. на вченій раді Темірязівської

сільськогосподарської академії оприлюднив результати дисертаційної роботи на тему «Методика побудови племінної роботи в конкретних умовах», виконаної під керівництвом академіка ВАСГНІЛ Ю. Ф. Лискуна та отримав науковий ступінь кандидата сільськогосподарських наук (сс. дисертації 117, 118, 120-124). У зв'язку з цим виникає питання: Чи були відомості про М. А. Кравченка у зазначені періоди його науково-педагогічної діяльності?

Більш змістовний і багатоплановий фактологічний матеріал з науково-організаційних основ забезпечення племінної справи в тваринництві репрезентовано у сучасній історіографії. Дисертантом систематизовано та проаналізовано праці сучасних дослідників історії аграрної науки та історії науки й техніки – В. С. Козиря, І. С. Бородай, В. П. Буркат, В. В. Діденка, В. М. Рябка та ін.

Аналіз наукових праць сучасного періоду дав можливість досліднику прийти до висновку про об'єктивність підходів до вивчення племінної справи сільськогосподарських тварин. Ґрунтовне опрацювання доробку Ю. Ф. Лискуна, М. Ф. Іванова, Д. А. Кисловського, М. М. Завадовського, А. О. Малігонова, М. Д. Потьомкіна, О. Ю. Яценка та ін. свідчить про вагомий внесок М. А. Кравченка та його учнів - М. В. Зубця, Д. Т. Вінничука, Ю. Д. Рубана, А. І. Самусенка, М. Д. Дедова в становленні і розвитку науково-організаційних основ племінної справи в тваринництві.

До джерельної бази дослідження із зазначеної проблеми автор залучив широке коло джерел, різних за походженням, видами, формою, ступенем персоніфікації, ознаками та змістом. Джерельна база систематизована за такими групами: архівні документи, рукописні матеріали; опубліковані документи органів державної влади, наукових установ і вищих навчальних закладів, відомчих організацій; наукові праці М. А. Кравченка та інших учених у галузі племінної справи в тваринництві; біо- та бібліографічні покажчики; довідкові та енциклопедичні видання; мемуарна література; засоби масової інформації (газети, журнали, збірники наукових праць, серійні видання); музейні матеріали (експозиції, планшети); інтернет-ресурси тощо.

Особливу увагу дослідник приділив аналізу архівних документів, залучивши до наукового обігу 117 справ 12 описів 8 фондів 3 державних архівів України та 2 архівів галузевих наукових установ і ВНЗ, в тому числі введено до наукового обігу 42 раніше не відомі архівні документи, які сприяли вибудовуванню нових висновків, власній інтерпретації деяких подій і явищ, об'єктивній оцінці творчого внеску окремих учених у розвиток племінної справи в Україні.

Пріоритетне значення надавалося архівним документам Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України); Державного архіву м. Києва (ДАК); архівним фондам галузевих науково-дослідних установ системи НААН України. Їх аналіз дав можливість простежити основні закономірності розвитку племінної справи у тваринництві в 40-80-і ХХ ст. в Україні, становлення системи вищої фахової освіти, роль координуючих інституцій у розгортанні селекційно-племінної роботи тощо. Інформативними і значущими для розкриття завдань дослідження слугували також архівні фонди галузевих науково-дослідних установ і ВНЗ України. Зокрема, при проведенні дослідження використано архівні документи Інституту

розведення і генетики тварин імені М. В. Зубця НААН (1976–2017) та Національного університету біоресурсів і природокористування України (НУБіП України), що сприяло уточненню деяких аспектів інтелектуальної біографії М. А. Кравченка. Водночас, на наш погляд, для більш повної та достовірної інформації стосовно інтелектуального простору професора М. А. Кравченка в становленні і розвитку племінної справи, було б доцільно звернутися автору також до архівів Російської Федерації, зокрема Башкирської АРСР, архівів Кубані, Новосибірському та Свердловському, де розпочинав свою професійну і педагогічну діяльність майбутній учений.

До вагомих джерел дослідження дисертантом віднесена наукова спадщина М. А. Кравченка, серед якої 225 публікацій з різноаспектних питань племінної справи. Застосовуючи метод контент-аналізу, дисертантом з'ясовано домінуючі напрями наукових розробок М. А. Кравченка з питань племінної справи в тваринництві у 1934–1986 рр., серед яких – виведення спеціалізованих м'ясних порід, селекційно-племінна робота в молочному скотарстві, лінійне розведення і генеалогічний аналіз, теорія племінного добору і підбору, теорія породи і породотворення тощо.

Звертає на себе також факт використання дисертантом методу усної історії шляхом інтерв'ювання з відомими вченими в галузі племінної справи у тваринництві, які тривалий час співпрацювали з М. А. Кравченком, що дало можливість з'ясувати окремі штрихи до інтелектуальної біографії вченого.

Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність принципів та методів пізнання, спрямованих на об'єктивне, всебічне висвітлення подій, фактів, явищ. Вони ґрунтуються на порівняльно-історичних, статистико-аналітичних, описових, проблемно-хронологічних, соціологічних методах, які сприяли комплексному розкриттю предмету дослідження та дали можливість розкрити зміст, особливості і динаміку становлення та розвитку теоретичних складників і методологічного інструментарію племінної справи у тваринництві в контексті інтелектуального середовища професора М. А. Кравченка. Застосування контент-аналізу дало змогу дисертанту встановити загальні й часткові тенденції розвитку племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР, динаміку домінування окремих наукових напрямів і методів селекційно-племінної роботи.

Особливу увагу в дисертаційному дослідженні було відведено термінологічному методу дослідження, що сприяло уточненню змісту таких понять як «інтелектуальний простір», «племінна справа», «лінія», «родина», «препотентність», «індивідуальний розвиток», «гетерогенний підбір», «гомогенний підбір» та ін.

Становлення й розвиток племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР в 30-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст. в УСРР/УРСР було пов'язано з діяльністю українських учених. Особливо вагому роль в розробці концептуальних теоретичних та методологічних засад племінної справи в тваринництві зробив професор М. А. Кравченко та його учні і послідовники. У зв'язку з цим цілком логічним є висвітлення дисертантом у другому розділі «Становлення особистісних і наукових пріоритетів М. А. Кравченка» основних

періодів творчої активності та компонентів інтелектуального простору вченого, його дослідницьких практик в галузі племінної справи в тваринництві.

На наш погляд, дисертантом цілком обґрунтовано чинники становлення наукового світогляду М.А. Кравченка, пов'язані з його навчанням, професійною та педагогічною діяльністю, виділивши при цьому такі етапи: 1927–1931 рр. – навчання на зоотехнічному факультеті Кубанського сільськогосподарського інституту; 1931–1933 рр. – виробнича діяльність у системі Наркомату радгоспів Башкирської АРСР; 1933–1934 рр. – викладацька діяльність в Башкирському сільськогосподарському інституті; 1934–1936 рр. – навчання в аспірантурі Темірязівської сільськогосподарської академії.

Особливо вагомий вплив на формування наукових пріоритетів ученого в галузі племінної справи в тваринництві справили фундаментальні праці відомих учених у галузі тваринництва - А. О. Малігонова, О. І. Смирнова, О. П. Бондаренко, Ю. Ф. Лискуна, Д. А. Кисловського, М. М. Завадовського.

Ґрунтовний аналіз документальних джерел дав можливість досліднику виділити два періоди наукової та педагогічної діяльності М. А. Кравченка: перший - 1936–1965 рр., для якого були характерні такі напрями наукових розробок ученого як теорія племінного добору і підбору, лінійне розведення і генеалогічний аналіз, індивідуальний розвиток сільськогосподарських тварин, селекційно-племінне вдосконалення симентальської та білоголової української порід; другий - 1966–1986 рр., пріоритетними науковими напрямками якого була є акліматизація зарубіжних порід великої рогатої худоби, виведення вітчизняної м'ясної худоби, теорія племінного добору і підбору, лінійне розведення, генеалогічний аналіз та ін.

Автором дисертаційної роботи обґрунтував вагомий внесок М. А. Кравченка у становлення вітчизняної дослідної справи у тваринництві під час перебування його на посаді завідувача профільних науково-дослідних інституцій та керівника низки наукових тематик. Зокрема, встановлено, що вчений вперше долучився до дослідної роботи в лабораторії А. О. Малігонова КСГІ; сприяв здобуттю статусу провідних науково-дослідних центрів відділом селекції Башкирського філіалу Анненківської зональної дослідної станції, а також відділом селекції та схрещування ЦДСШО сільськогосподарських тварин; здійснював керівництво 5 науковими темами з племінної справи в тваринництві, а також був співвиконавцем низки прикладних і фундаментальних завдань. Особливо вагомими були такі результати науково-дослідної роботи вченого: розроблено методику виведення лінійних бугаїв у племзаводах симентальської породи; запропоновано методику планування лінійно-групового підбору бугаїв-плідників із застосуванням математичних методів і ЕОМ; на основі модифікації генеалогічної схеми бугаїв симентальської породи розроблено графічний метод планування підбору бугаїв і чергування ліній; відпрацьовано та запроваджено метод попередньої оцінки плідників за родоводом, який дав змогу прогнозувати якість їх потомків; розроблено метод прискореного випробування й оцінки бугаїв, який ґрунтувався на врахуванні показників інтенсивності росту їх та їхніх потомків; запроваджено селекцію за комплексом ознак у племзаводах з розведення симентальської худоби.



Аналіз наукових праць М. А. Кравченка дав можливість дисертанту проаналізувати також редакційно-публіцистичну та науково-методичну діяльність ученого, розкрити його участь у підготовці галузевих часописів, монографій, державних племінних книг, підручників і посібників, узагальнюючих наукових праць, які висвітлювали набутки галузевих науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів, відомих учених з питань селекційно-племінної роботи в УРСР. В полі зору вченого була популяризація становлення й розвитку нової для України галузі – спеціалізованого м'ясного скотарства, виведення перших вітчизняних порід м'ясного напрямку продуктивності, а також популяризація зарубіжних селекційних досягнень.

Зміст третього розділу «Становлення племінної справи у тваринництві УСРР/УРСР в системі державного регулювання» розкриває загальні тенденції становлення і розвитку племінної справи на теренах України 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. Дисертантом переконливо доведено удосконалення моделей ведення племінної справи в УРСР, яке відбувалося через законодавчі рішення, що сприяли підвищенню продуктивності племінного тваринництва на основі поліпшення його наукового супроводу.

У розділі дається тлумачення поняття «племінна справа» в енциклопедіях та законодавчих документах та розкриваються його завдання. Автор схиляється до думки, що найбільш повне визначення поняття із урахуванням комплексу поставлених завдань і функцій, надають закони України «Про племінне тваринництво» (1994) та «Про племінну справу у тваринництві» (2000), в яких племінну справу розглядають як систему, що охоплює комплекс зоотехнічних, селекційних, ветеринарних та організаційно-господарських заходів, які спрямовані на поліпшення племінних і господарсько-продуктивних ознак сільськогосподарських тварин.

У дисертаційному дослідженні розкриті науково-організаційні основи племінної справи в УСРР/УРСР, які здійснювалися поетапно. Дисертантом виділено декілька періодів організації племінної справи. Зокрема, період 1919–1941 рр. позначився одержавленням і централізацією, структуризацією і професіоналізацією галузі, формуванням первинної мережі племінних господарств і ДПР. Правову основу одержавлення племінної справи склали урядові рішення, які регламентували зоотехнічні вимоги до генетичних ресурсів країни, їх зберігання та раціонального використання. Період 1944–1957 рр. був пов'язаний з відновленням племінних ресурсів і подальшою структуризацією організаційної структури племінної служби. Для періоду 1958–1969 рр. характерним було реформування системи племінної справи на основі широкого запровадження штучного осіменіння, уточнення методів і принципів селекційно-племінної роботи. Періоди 1970–1978, 1979–1980-х рр. були пов'язані з переведенням галузі тваринництва на промислову основу, вдосконаленням організаційної структури племінної служби, запровадженням комплексних методів племінної роботи, що ґрунтуються на врахуванні науково-технічного прогресу галузі.

Автором дисертаційного дослідження розкрито вагомий внесок професора М. А. Кравченка у розроблення методичних основ перспективного планування в тваринництві УСРР/УРСР 30–80-х рр. ХХ ст. Зокрема, в 1935 р. вчений

підготував перший селекційний план для племінного господарства симентальської породи «Хмельовик» Київської області. Результати роботи з племінним стадом цього господарства були покладені в основу його дисертаційного дослідження «Методика побудови племінної роботи в конкретному господарстві». У подальшому вченим особисто або ж за його керівництва підготовлено 24 селекційно-племінні плани для провідних племінних господарств симентальської породи УРСР. Методичні підходи, запропоновані М. А. Кравченком при розробленні основ перспективного планування для племінних господарств симентальської породи, використовувалися при складанні планів селекційно-племінної роботи із іншими породами і не втратили свого практичного значення на сучасному етапі розвитку тваринництва. Він конкретизував традиційні розділи перспективних планів племінної роботи, запропонував деякі нові елементи. На прикладі планів селекційно-племінної роботи з симентальською породою вченим сформульовано основні теоретичні та методологічні засади: врахування умов конкретних господарств, використання тварин з рекордною продуктивністю, застосування методів генеалогічного аналізу та системи лінійного розведення, обґрунтування методів цілеспрямованого племінного добору та підбору тварин тощо. Системний підхід до організації племінної служби в країні, розроблений М. А. Кравченком та іншими вітчизняними вченими, дав змогу пов'язати діяльність усіх її ланок для найбільш ефективного використання на практиці досягнень селекційної науки та суміжних галузей знань.

Дисертантом обґрунтовано вагомий внесок М.А. Кравченка у розроблення принципів породного районування великої рогатої худоби. Зокрема, вчений розробив заходи селекційно-племінного вдосконалення бестужівської, ярославської, симентальської, калмицької порід, яких розводили в Башкирській АРСР у незначній кількості. Наукові розробки вченого сприяли визначенню планових і поліпшувальних порід для Башкирської АРСР при розробленні першого плану породного районування. Розкрито внесок професора М. А. Кравченка в розробку і апробацію основних принципів і форм породної стандартизації, що сприяло породному вдосконаленню симентальської худоби.

Цілком погоджуємося з думкою дослідника про те, що окремі положення, розроблені вченим, варто використовувати в сучасних умовах, адже це вимагає зростання рівня конкурентоспроможності вітчизняних порід, відповідності вітчизняної продукції європейським стандартам.

Найбільш змістовними та інформативними під кутом зору теоретико-методологічного забезпечення племінної справи є четвертий розділ дисертаційного дослідження «Розвиток теорії і методології зоотехнії в системі племінної справи», в якому систематизовано і узагальнено пріоритетні напрями наукової спадщини професора М. А. Кравченка в галузі племінної справи в тваринництві. Учений конкретизував основні процеси, що визначають індивідуальний розвиток, тобто ріст і формоутворення. Як основні елементи формоутворення в онтогенезі розглядав: диференціацію, спеціалізацію, інтеграцію та адаптацію. Обґрунтував, що періодизація зумовлена віковою мінливістю, тобто значними відмінностями форм в різному віці тварини,

розмірів, біохімічного складу, фізіологічних особливостей, пристосованості до умов зовнішнього середовища.

Аналіз джерел і літератури дав можливість дисертанту розкрити творчі підходи професора М. А. Кравченка до розроблення основ цілеспрямованого вирощування молодняку, подовження термінів довічної продуктивності худоби, які знайшли відображення в його фундаментальних наукових працях: «Про керування індивідуальним розвитком сільськогосподарських тварин» (1955), «Побудова теорії виховання сільськогосподарських тварин» (1956), «Принципи керування індивідуальним розвитком сільськогосподарських тварин» (1958) та ін. Вчений в середині 50-х рр. ХХ ст. зробив вагомий внесок у з'ясування окремих закономірностей індивідуального розвитку сільськогосподарських тварин. Розробив систему їх спрямованого вирощування, що ґрунтується на усвідомленні цілісності тваринницького організму. Обґрунтував такі поняття індивідуального розвитку тварин, як вибірковість, динамічність, індивідуальність. Актуалізував проблему старіння та довічної продуктивності сільськогосподарських тварин. Обґрунтував, що процес старіння залежить від породи, індивідуальних особливостей тварин і від умов, в яких вони вирощуються. Окреслив систему заходів, що дозволяють подовжити терміни експлуатації сільськогосподарських тварин. М. А. Кравченко – один із перших довів загальногосподарське значення проблеми індивідуального розвитку та управління довічною продуктивністю тварин.

Цілком об'єктивною є думка дисертанта про те, що для практики тваринництва принципово важливим є висновок М. А. Кравченка про вибірковість індивідуального розвитку, під якою він розумів здатність організму брати від навколишнього середовища саме те, що є необхідним для його існування та розвитку відповідно до своєї біологічної природи в напрямі, характерному для даного виду, породи.

Важливе місце в науковій спадщині професора М. А. Кравченко посідають питання племінного добору та підбору у тваринництві, які відображені в таких його наукових працях як «Штучний добір тварин» (1954), «Племінний підбір при розведенні за лініями» (1954), «Племінний підбір» (1957), «Класифікація варіантів підбору, методів парування і методів розведення тварин» (1976). У селекційно-племінній практиці УСРР/УРСР 30–80-х рр. ХХ ст. особливе поширення отримали розроблені професором М. А. Кравченком такі методики: схема групування та добору маточного поголів'я і плідників на племінному заводі, методика побудови перехресно-групових родоводів племінних стад, способи обчислення генетичної подібності тварини з її загальним предком при інбридингах та визначення його коефіцієнта, варіанти лінійно-родинного підбору.

Серед пріоритетних напрямів наукових досліджень професора М. А. Кравченка дисертант відмічає також розвиток системи лінійного розведення та генеалогічного аналізу порід у тваринництві. На наш погляд, досліднику вдалося проаналізувати наукові здобутки вченого в цьому напрямі та показати їх практичну значимість для подальшого розвитку теорії племінної справи в тваринництві. Зокрема, методики побудови перехресно-групових родоводів племінних стад, що дає змогу відстежувати історію формування стад, оцінювати внесок спадковості окремих плідників в їх генеалогічну структуру,

виділяти основні високопродуктивні родини стада, виявляти випадки інбредного підбору і достовірно оцінювати їх з урахуванням комплексу факторів, зіставляти інтенсивність уведення в стадо потомства окремих плідників тощо.

На думку дисертанта, один із найбільш значущих складників наукового доробку М. А. Кравченка – розроблення науково-організаційних і теоретико-методологічних основ становлення і розвитку галузі спеціалізованого м'ясного скотарства в УРСР. Учений ініціював створення української м'ясної породи, обґрунтував ефективність міжпородних схрещувань як основного методу швидкої реконструкції племінних ресурсів в УРСР.

Дисертантом обґрунтовано практичну значущість наукових розробок М. А. Кравченка з вивчення закономірностей формування рекордного надою як результату складної сприятливої взаємодії генотипу з паратиповими факторами. Як основні фактори, що сприяють отриманню худоби з рекордною продуктивністю, виділяв: систему племінного добору і підбору, лінійне розведення, цілеспрямований інбридинг, препотентність, індивідуальні особливості сільськогосподарських тварин, роздоювання корів, технологічні і кормові фактори. Вчений обґрунтував концепцію інтенсивного використання тварин з рекордною продуктивністю в селекційно-племінній роботі. Запровадження окреслених заходів у скотарстві УСРР/УРСР другої половини 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. дало змогу збільшити молочну продуктивність симентальської породи як однієї із найбільш поширених, отримати значну кількість тварин з рекордною продуктивністю.

Окремі наукові розробки вченого не втратили свого значення в умовах сучасного тваринництва, коли відчувається необхідність прискореного розвитку галузі в умовах пошуку ефективних шляхів вирішення глобальної продовольчої проблеми, забезпечення безпеки продуктів харчування населення України. Нині основні зусилля вітчизняних учених спрямовуються на впровадження ресурсоощадних технологій виробництва продукції тваринництва; збільшення її виходу завдяки використанню високопродуктивних порід худоби і птиці, раціональної та збалансованої структури раціонів їх годівлі. Особливо важливим резервом зростання продуктивності тварин є цілеспрямована селекційно-племінна робота.

Зміст п'ятого розділу «Селекційні заходи як основа розвитку племінної справи в скотарстві УСРР/УРСР в 30-ті – першій половині 80-х рр. ХХ ст.» свідчить про те, що основу розвитку племінної справи в тваринництві на всіх її етапах складали селекційні заходи. Дисертантом встановлено, що в структурі генофонду великої рогатої худоби в УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. найбільший відсоток належав породам молочного та комбінованого напрямів продуктивності. Завдяки вивченню статистичних матеріалів встановлено, що основу вітчизняного генофонду порід великої рогатої худоби склали: симентальська, лебединська, білоголова та сіра українські породи. Порівняно наукові підходи до селекційно-племінного вдосконалення порід і типів молочної худоби, що застосовувалися професором М. А. Кравченком, з творчими пошуками інших вітчизняних учених. Встановлено, що найбільшу кількість фундаментальних наукових праць учений

присвятив племінному поліпшенню симентальської породи. На думку дисертанта, серед них найбільш значущими є: «Розведення за лініями при роботі з симентальською породою великої рогатої худоби» (1972), «Симентальська худоба – високопродуктивна вітчизняна порода» (1972) та ін. М. А. Кравченко дослідив специфіку генезису симентальської породи, добивався її визнання як основної вітчизняної породи молочно-м'ясного напрямку продуктивності, порушив проблему її співіснування зі спорідненою сичівською породою.

Вагому значимість в дисертаційній роботі має представлена періодизація розвитку племінної справи в скотарстві УСРР/УРСР в 30-і – першій половині 80-х рр. ХХ ст. Зокрема, автором виділено такі періоди: 1930–1934 рр. – застосування переважно чистопородного розведення; 1934–1941 рр. – метизація вітчизняних порід зарубіжними породами; 1941–1944 рр. – селекційна робота на українських землях призупинено внаслідок воєнних подій; 1945–1950-і рр. – відновлення племінних ресурсів на основі чистопородного розведення реєвакуйованих тварин і надходжень із союзних республік; перша половина 60-х рр. ХХ ст. – застосування як внутрішньопородної селекції, так і ввідного схрещування з породами вітчизняного та зарубіжного походження; друга половина 60-х – перша половина 80-х рр. ХХ ст. – створення спеціалізованих порід з високими продуктивними та технологічними властивостями на основі складного відтворного схрещування з зарубіжними породами.

Аналіз теоретичних основ селекції дав можливість дисертанту встановити, що впродовж 30-х – 60-х рр. ХХ ст. найбільших здобутків було досягнуто у розробленні наукових основ внутрішньопородної селекції сільськогосподарських тварин, а саме: сформульовано загальні положення племінного добору та підбору; оцінки племінної цінності тварин; удосконалено систему розведення за лініями; розвинуто вчення про екстер'єр та конституцію; розкрито закономірності індивідуального розвитку тварин. Основні здобутки з розвитку теорії і методології селекції в скотарстві УРСР другої половини 60-х – першої половини 80-х рр. включали: системну концепцію породи, запровадження комплексних підходів до лінійного розведення, племінного добору та підбору тварин, більш ефективних методів оцінки їх племінної цінності. Для цього періоду характерним було запровадження селекції за технологічними ознаками, а також великомасштабної селекції на основі використання штучного осіменіння, досягнень імуногенетики, біології розмноження та популяційної генетики, моделювання і інформатизації селекційного процесу.

Автором дисертаційного дослідження переконливо доведено пріоритетність наукових розробок професора М. А. Кравченка з селекційно-генетичного вдосконалення симентальської і білоголової української порід. Розкрито вирішальний внесок М. А. Кравченка в становленні галузі м'ясного скотарства, виведенні перших вітчизняних м'ясних порід і типів великої рогатої худоби.

Аналізуючи зміст шостого розділу дисертації «Наукова школа професора М. А. Кравченка» слід відмітити представлений дисертантом спадкоємний

ланцюг поколінь у продукуванні галузевого наукового знання на прикладі діяльності наукової школи Ю. Ф. Лискуна – М. А. Кравченка – М. В. Зубця – Ю. Д. Рубана – Д. Я. Василенка. Наукова школа М. А. Кравченка з племінної справи в тваринництві заснована в другій половині 40-х рр. ХХ ст. на базі КВІ. Аналіз наукових доробок учнів М. А. Кравченка свідчить про широкий спектр дослідницьких практик, що охоплює всі планові породи великої рогатої худоби та організаційні одиниці племінної служби в УРСР (племінна станція, племінний трест, племінний завод, племінне господарство, племінний репродуктор). Автором узагальнено основні напрацювання з розвитку теорії і методології племінної справи, організації селекційно-племінної справи в тваринництві.

Цілком логічним є висновок дисертанта про те, що серед найбільш авторитетних наукових шкіл сучасної доби слід назвати наукову школу, засновану на базі ІРГТ академіком НААН М. В. Зубцем, яка є творчим продовжувачем традицій наукової школи професора М. А. Кравченка. М. А. Кравченко у свою чергу розвивав наукові напрями та ідеї свого вчителя та ідейного натхненника – академіка ВАСГНІЛ Ю. Ф. Лискуна. Тому можна з упевненістю сказати, що наукова школа М. В. Зубця є спадкоємцем і генератором трьох поколінь учених, які акумулювали фундаментальні знання з розведення та селекції в тваринництві, збагатили їх сучасними теоретичними підходами, застосували новітні дослідницькі методи і методики в селекційній практиці.

Проведений автором компаративний аналіз програм наукової діяльності сучасних селекційних шкіл, створених М. А. Кравченком, М. В. Зубцем, Ю. Д. Рубаном, Д. Я. Василенком дає всі підстави стверджувати, що саме наукова школа професора М. А. Кравченка є соціальним феноменом на тлі вітчизняної селекційної науки з племінної справи в тваринництві, оскільки характеризується надзвичайно різновекторною науково-організаційною діяльністю, конструктивністю та неординарністю творчих підходів, значним потенціалом і практичною значимістю завершених наукових розробок.

Дисертантом встановлено, що за керівництва академіка М. А. Кравченка 5 науковців стали докторами, а 32 – кандидатами наук, із них 1 доктор і 2 кандидати біологічних наук, 4 доктори і 30 кандидатів сільськогосподарських наук. На основі контент аналізу встановлено ключові напрями наукових пошуків та періоди найбільшої творчої активності його наукової школи, представлені на с. 359 дисертації та в двох додатках.

Як свідчить представлений дисертантом аналіз творчих здобутків учнів і послідовників професора М. А. Кравченка наукова школа вченого визначалася багатовекторністю творчих пошуків. Водночас основна проблема, що піднімалася науковою школою, - розроблення теорії та методології племінної справи у тваринництві УРСР. На думку дисертанта, одним із найбільш вагомих сегментів творчого доробку представників наукової школи є розвиток учення про породу. Його основні положення були розроблені Д. Т. Вінничуком, М. В. Зубцем, В. П. Лукашем, Л. А. Олійником, А. І. Самусенком, І. Т. Харчуком. Серед інших напрямів діяльності наукової школи автор виділяє низку таких актуальних проблем, як: опрацювання основних положень теорії

племінного добору та підбору сільськогосподарських тварин; розроблення системи лінійного розведення тварин; теорія інбридингу; теорія індивідуального розвитку тварин; розвиток методологічних основ оцінки племінної цінності сільськогосподарських тварин; організація комплексу досліджень з проблем генетики та біотехнології у тваринництві; запровадження ефективних методів та форм збереження і раціонального використання генофонду сільськогосподарських тварин; розроблення основ перспективного планування, вироблення інноваційної моделі розвитку аграрної науки, історія дослідної справи у тваринництві тощо.

Проведений дослідником контент-аналіз дав можливість встановити, що періодом найбільшої творчої активності наукової школи є 1971–1975 рр., коли було захищено найбільше дисертаційних робіт. Науковою школою М. А. Кравченка розроблено практичні схеми селекційно-племінної роботи з популяціями найбільш поширених в УРСР порід великої рогатої худоби: симентальської, червоної степової, білоголової української та ін. Запропоновано ефективні методи їх породного вдосконалення за умов внутрішньопородної селекції та міжпородного схрещування.

Дисертантом обґрунтовано, що розробки наукової школи професора М. А. Кравченка не втратили свого практичного значення на сучасному етапі розвитку племінного тваринництва. Зокрема, методика породотворення в молочному та м'ясному скотарстві, способи племінного підбору, системи лінійного розведення, методи оцінки племінної цінності тварин, способи раціонального використання тварин з рекордною продуктивністю, методи спрямованого вирощування молодняку, методи регулювання статі сільськогосподарських тварин, розроблені учнями М. А. Кравченка, продовжують широко використовуватися у племінній практиці України на сучасному етапі.

Проаналізувавши зміст вступу, шести розділів і підрозділів, а також отриманих результатів ми дійшли висновку, що робота виконана на належному науково-теоретичному та методичному рівнях. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені, органічно взаємопов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми.

Висновки дисертаційного дослідження дають вичерпні відповіді на поставлені дослідницькі завдання та відображують основний зміст наукового пошуку.

Аналіз 27 додатків, представлених у дисертаційній роботі, свідчить про те, що автору вдалося узагальнити результати дослідження та сприяти кращому сприйняттю матеріалу. Передусім, це: глосарій термінів з племінної справи в тваринництві; авторські свідоцтва доктора сільськогосподарських наук, професора М. А. Кравченка; низка схем стосовно організації та реорганізації племінної справи в УРСР у досліджуваний період; схема координації науково-дослідної роботи в тваринництві Радою по племінній справі і гібридизації відділення тваринництва ВАСГНІЛ; схема планування роботи з лінією на прикладі племгоспу «Хмельовик», запропонована М. А. Кравченком; систематизація наукових праць професора М. А. Кравченка за проблемно-тематичним принципом; систематика порід м'ясної худоби вітчизняної та зарубіжної селекції, запропонована М. А. Кравченком тощо.

**Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації.** Зміст автореферату відповідає основним положенням і результатам дисертації, які достовірні, мають наукову новизну та відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

**Зауваження та дискусійні положення.** В цілому позитивно оцінюючи дисертаційну роботу М. П. Шульги, її актуальність, наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, вибір методологічних підходів, історіографічної та джерельної бази варто зазначити, що проаналізоване дисертаційне дослідження містить деякі запитання, дискусійні положення та зауваження, які містять рекомендаційний характер, а саме:

По–перше, потребують уточнення хронологічні межі дисертаційного дослідження, зокрема нижньої, пов'язаної, на думку дисертанта, з публікацією перших наукових праць професора М. А. Кравченка. Водночас період формування наукового світогляду вченого охоплює 1927–1936 рр. і пов'язаний з його навчанням на зоотехнічному факультеті КСГІ, виробничою діяльністю у системі Наркомату радгоспів Башкирської АРСР; викладацькою діяльністю в БСГІ та навчанням в аспірантурі ТСГА. У зв'язку з цим за нижню хронологічну межу дисертаційного дослідження слід було б узяти кінець 20-х рр. ХХ ст. Що торкається верхньої хронологічної межі, то вона пов'язана з інтелектуальним простором М. А. Кравченка, що включає також діяльність наукової школи вченого та припадає на початок ХХІ ст.

По-друге, доцільно було б ширше розкрити методологію досліджуваної проблеми. Зокрема, для більш об'єктивної, повної і достовірної інформації, використовуючи метод усної історії, слід було б указати прізвища та ініціали учених у галузі племінної справи у тваринництві, які тривалий час співпрацювали з М. А. Кравченком та шляхом їх інтерв'ювання змалювати психологічний портрет вченого, зануритися у внутрішній світ ученого, вивчити його психічний стан, рефлексію, взаємини із колегами по роботі, підлеглими, відтворити культурний контекст професійної діяльності. Чи мала місце в стилі мислення вченого політизація чи ідеологізація знань? Звичайно, такий підхід до інтелектуальної біографії вчених потребує більшого антропоцентризму та міждисциплінарності. Усе це дозволило б досліднику перейти від фази життєописання ученого зоотехнічної науки до фази інтелектуальної біографії видатної особистості – професора М. А. Кравченка.

У дисертаційному дослідженні автор розглядає корпорацію вчених, наукову школу М. А. Кравченка та його учнів у галузі селекційно-племінної справи. Водночас залишилися поза увагою дослідника такі аспекти історії аграрної науки, як стиль наукового мислення, творчий стиль учених-аграріїв різних епох. Інтелектуальна портретистика учених-аграріїв другої половини ХХ – початку ХХІ ст. значно збагатилася б, якби автор застосував методологічний конструктив «стиль мислення».

Застосовуючи метод періодизації розвитку племінної справи та селекційної науки в тваринництві УСРР/УРСР досліджуваного періоду із урахуванням внутрішніх і зовнішніх взаємовпливів, варто було б указати первинне її джерело (коли і ким була розроблена) та що саме було вдосконалено в періодизації особисто автором, що значно б підсилило новизну дисертаційного



дослідження.

По-третє, мають місце певні неузгодженості стосовно виділених дисертантом періодів науково-організаційної та педагогічної діяльності. У п.2.2. «Періоди науково-організаційної та педагогічної діяльності» дисертант виділив два періоди наукової та педагогічної діяльності М. А. Кравченка: перший - 1936–1965 рр. та другий - 1966–1986 рр., прив'язавши їх до напрямів наукових розробок ученого. Водночас такі напрями наукових розробок вченого як теорія племінного добору і підбору, лінійне розведення і генеалогічний аналіз, індивідуальний розвиток сільськогосподарських тварин були пріоритетними впродовж всього творчого шляху та інтелектуального простору вченого. А початком науково-організаційної діяльності М. А. Кравченка слід вважати його науково-дослідну роботу в лабораторії А. О. Малігонова під час навчання в БСГІ (с.113 дисертації). Педагогічна діяльність вченого розпочалася також у БСГІ (1934 – 1936 рр.), про що зазначається у висновку до підрозділу 2.2. дисертації (с. 223). На наш погляд, дисертанту слід було б виділити етапи науково-організаційної та педагогічної діяльності вченого, прив'язавши їх до творчого шляху М. А. Кравченка як за хронологічною, так і територіальною ознакою.

По-четверте, варто було б ширше розкрити негативний вплив псевдонаукових поглядів на розвиток племінної справи в тваринництві в 40 - 50-і рр. ХХ ст., в тому числі й на результативність наукових розробок професора М. А. Кравченка, його наукових ідей та концепцій щодо системи лінійного розведення у тваринництві, генеалогічного аналізу, їх місця у селекційно-племінній роботі. Адже теоретичні узагальнення, методичні розробки, концепція генеалогії породи, які були висвітлені в докторській дисертації вченого, захищеній у 1945 р. у Всесоюзному НДІ тваринництва, носили новаційний характер, що входило в протиріччя з культивованими догмами у селекційній науці. На жаль, партійним керівництвом СРСР у зазначений період завдано великої шкоди в галузі генетики та селекційної науки.

По-п'яте, на наш погляд, доцільно було одним із завдань дослідження поставити і розкрити міжнародну діяльність професора М. А. Кравченка. Про це свідчать такі факти: вчений впродовж 1966-1968 рр. працював радником із сільського господарства Посольства СРСР у Франції. У цей час він детально вивчав спеціалізовану м'ясну породу французької селекції – шароле та кіаніна, зокрема їх генеалогію та походження. Збирав матеріал, який дав змогу добитися від високих управлінських інстанцій СРСР згоди на підбір кращих тварин спеціалізованих м'ясних порід для схрещування з породами вітчизняної селекції та розбудови власної галузі м'ясного скотарства (с. 146 дисертації).

М. А. Кравченко кілька разів виїжджав на короткий час в Італію та Швейцарію. У Франції взяв участь у зоотехнічних нарадах міжнародного та європейського масштабу (з розведення великої рогатої худоби, в томі числі сименталів). Зібрав цікавий матеріал по породам монбельярд та іншим у Франції, а також маркіджанській і романьольській у Швейцарії (с.147 дисертації).

Наукові книги та підручники М. А. Кравченка перекладалися і друкувалися в багатьох європейських країнах. Зокрема, підручник «Розведення сільськогосподарських тварин», монографія «Племінний підбір». Налагодженню міжнародних контактів сприяло ще й те, що він вільно володів англійською, німецькою, французькою та угорською мовами (с.143 дисертації).

З огляду на зазначене, виникають такі запитання: Чи мав професор М. А. Кравченко міжнародне визнання?; Які складові його творчого доробку отримали міжнародне визнання?; Які методики селекції та племінної справи були запозичені із зарубіжних країн, зокрема Франції та Швейцарії?; Як позначилося схрещування вітчизняних порід із спеціалізованими м'ясними породами Франції на розведенні сільськогосподарських тварин в УРСР?

**Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.** Дисертація В. П. Шульги є самостійним, цілісним і завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному рівні. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – проведенні цілісного історико-наукового аналізу становлення й розвитку племінної справи в УСРР/УРСР 30-х – першої половини 80-х рр. ХХ ст. через призму інтелектуального простору професора М. А. Кравченка, його внеску в розроблення теоретичних, методологічних і організаційних засад наукового супроводу галузі племінного тваринництва.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Шульги Володимира Петровича «Становлення і розвиток племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР в 30-х – першій половині 80-х років ХХ ст. в інтелектуальному просторі професора М. А. Кравченка» відповідає вимогам, передбаченим пунктом 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (назва постанови із змінами, внесеними згідно з постановою КМ №656 від 19.08.2015), паспорту спеціальності – історія науки й техніки, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук зі спеціальності 07.00.07 – історія науки й техніки.

*Офіційний опонент:*

доктор історичних наук, професор,  
завідувач кафедри медико-біологічних  
дисциплін і валеології ДВНЗ «Переяслав-Хмельницького  
державного педагогічного університету  
імені Григорія Сковороди»

Н.І.Коцур



ПІДПИС Коцур Н.І.  
Засвідчую:  
Нач. ВК